

35. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
36. Темченко В.І. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В.І. Темченко // Право України. – 2002. – № 9. – С. 24–26.
37. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды / С.Н. Кравченко. – Львов : Выща школа, 1988. – 156 с.
38. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
39. Андрейцев В.І. Екологічне право України: розвиток наукових доктрин / В.І. Андрейцев // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку : матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці : Кондратьєв А.В., 2016. – С. 9–27.
40. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве / Лю Хунянь // Государство и право. – 2010. – № 3. – С. 90–99.
41. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве / Лю Хунянь // Государство и право. – 2010. – № 3. – С. 90–99.
42. Краснова М.В. Методологічні засади сучасного екологічного права / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 92. – С. 5–8.
43. Краснова М.В. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2016. – Вип. 1(102). – С. 9–13.
44. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К. : Знання України, 2002. – 598 с.
45. Каракаш І.І. Еколого-правова освіта і формування еколого-правової культури / І.І. Каракаш // Екологічне право України : [підруч. для студ. вищих навч. закладів] / за ред. І.І. Каркаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 255–272.
46. Соколов Б.С. Плюс экологическое сознание / Б.С. Соколов // Знание – сила. – 1988. – № 4. – С. 10–13, 81.
47. Борейко В.С. Екологічна етика і законодавство / В.С. Борейко, О.М. Шуміло // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.С. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 92–98.

УДК 349.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІОБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ – ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Шараєвська Т.А., к. ю. н., асистент
кафедри екологічного права юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено особливості забезпечення біологічної безпеки в екологічній сфері за законодавством України. Проаналізовано галузі застосування біотехнологій та їх вплив на довкілля. Зроблено висновки про те, що на сьогоднішній час прийняття рішень про використання біотехнологій повинні братися до уваги не тільки природні та соціальні чинники, але й інші сфери суспільного життя, що покликані обмежити небезпечні для людства види діяльності з метою мінімізації негативних наслідків їх використання та попередження настання надзвичайних екологічних ситуацій біологічного характеру. У статті зазначено про необхідність застосування комплексних підходів до розробки належного правового механізму у цій сфері, оскільки очевидним є той факт, що подальші наукові дослідження проблем біобезпеки матимуть міжгалузевий характер та правову основу.

Ключові слова: національна безпека, екологічна безпека, біологічна безпека, екологічне законодавство України, джерела екологічного права Європейського Союзу, довкілля.

Исследованы особенности обеспечения биологической безопасности в экологической сфере по законодательству Украины. Проанализированы области применения биотехнологий и их влияние на окружающую природную среду. Сделаны выводы о том, что сегодня во время принятия решений об использовании биотехнологий должны приниматься во внимание не только природные и социальные факторы, но и другие сферы общественной жизни, которые призваны ограничить опасные для человечества виды деятельности с целью минимизации негативных последствий их использования и предупреждения наступления чрезвычайных экологических ситуаций биологического характера. Отмечена необходимость применения комплексных подходов к разработке надлежащего правового механизма в этой сфере, поскольку очевиден тот факт, что дальнейшие научные исследования проблем биобезопасности будут иметь межотраслевой характер и правовую основу.

Ключевые слова: национальная безопасность, экологическая безопасность, биологическая безопасность, экологическое законодательство Украины, источники экологического права Европейского Союза, окружающая природная среда.

Sharaievska T.A. LEGAL REGULATIONS OF BIOSAFETY IN UKRAINE AN IMPORTANT VECTOR OF STATE ENVIRONMENTAL POLICY

The author investigates the peculiarities of biosafety ensuring in the environmental area under the laws of Ukraine and analyses the spheres where the biotechnology are used, as well as their impact on the environment. It is concluded that while making decisions on the use of biotechnology not only the natural and social factors should be taken into account, but also those aspects of life that intend to limit activities dangerous for humanity, in order to minimize the negative effects of their use and the prevention of environmental emergencies of biological nature occurrence. The author points out on the necessity of integrated approaches to the development of a proper legal framework in this area, because it seems obvious that further biosafety research will be of interdisciplinary nature and will be provided on the legal basis.

Key words: national security, ecological security, biological security, environmental laws of Ukraine, EU environmental laws, natural environment.

Постановка проблеми. У наш час розвиток науково-технічного прогресу продукує нові виклики та загрози життю і здоров'ю людини, одним з яких є зростання ризиків біологічної небезпеки. У зв'язку з цим виникає потреба врегулювання суспільних відносин у такій сфері, як забезпечення біологічної безпеки, яка, з одного боку, є складовою частиною права екологічної безпеки, а з іншого – комплексною категорією, об'єктом вивчення багатьох галузевих наук. Так, сферами впровадження біотехнологій є агропромисловий комплекс, харчова промисловість, медицина, енергетика, металургія, геологія, хімія та хімічна технологія, фізика, екологія, вимірювальна техніка, військова сфера тощо.

Окремо пропонується виділяти право забезпечення біотехнології, що включає біобезпеку, біоетику, патентування, обмін біотехнологіями. Водночас біобезпека охоплює біорозмаїття, біотероризм, генетично модифіковані організми, біохімія [3, с. 15]. Такий перетин різних сфер застосування біотехнології може спричинити порушення екологічної рівноваги та призвести до знищення природного довкілля. Оскільки потенціал біотехнології великий, це потребує свого правового опосередкування.

Зокрема, зростання на початку XXI ст. біотехнологічного ринку тільки в енергетичному секторі перевищило 15 млн дол., у виробництві харчових продуктів – 11 млн дол., хімікатів – близько 12 млн дол., фармацевтичних препаратів – близько 10 млн дол., у секторі агротехнологій – понад 8,5 млн дол., у захисті довкілля – понад 4 млн дол. [3, с. 17]. У зв'язку з цим на сьогодні перед світовою спільнотою постає важливе завдання – забезпечити безпеку впровадження таких технологій у різних сферах суспільного життя та мінімізувати їх вплив на навколишнє природне середовище.

Ступінь розробленості проблеми. Питання місця суспільних відносин у забезпеченні біологічної безпеки в екологічній сфері досліджувалось такими українськими юристами-екологами, як В.І. Андрейцев [1], М.В. Краснова [2, с. 20–24], Г.І. Балюк [4], Т.Г. Ковальчук [4], Т.О. Коваленко [6], С.І. Марченко [6], Ю.А. Краснова [7], Ю.Л. Власенко [2, с. 91–95], В.Г. Третьякова [10], О.Ю. Піддубний [8], Л.В. Струтинська-Струк [9] тощо. Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій у цій сфері, можна відзначити, що наявні дослідження все ж не охоплюють усього різноманіття еколого-правових, зокрема європейсько-правових підходів, за допомогою яких можна розкрити особливості забезпечення біологічної безпеки в різних галузях суспільного життя, особливо в екологічній сфері.

Метою статті є дослідження особливостей забезпечення біологічної безпеки в екологічній сфері за законодавством України, аналіз джерел екологічного права Європейського Союзу та визначення сфер застосування біотехнологій та їх вплив на довкілля.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні все частіше науковцями обговорюються проблеми біологічного забруднення шляхом

привнесення в екосистеми не характерних для них живих організмів, які можуть негативно впливати на життя і здоров'я людини та довкілля загалом. У спеціальній літературі обґрунтовується думка про те, що розвиток генної інженерії без належного контролю є потенційним джерелом біологічного забруднення та однією з причин збільшення частоти спалахів епідемій і виникнення нових інфекційних захворювань, що може призвести до надзвичайних екологічних ситуацій біологічного характеру. Наголошується на тому, що під час обговорення проблем біобезпеки необхідно вести мову і про забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим держава покликана враховувати всі аспекти безпеки громадян, зокрема захист від екологічних та медико-біологічних загроз за допомогою правового інструментарію.

Екологічна безпека в юридичній доктрині визначається як складова частина національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпеку для життя і здоров'я довкілля, забезпечується здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави [1, с. 37–38].

Водночас, у науці екологічного права правове забезпечення біологічної безпеки визначається як складова частина екологічної безпеки, а саме як один із нових та актуальних напрямів еколого-правової науки і законодавства [7, с. 238].

Біологічна безпека, відповідно до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. [5], – це стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини (ст. 1).

Одним з основних принципів державної політики в галузі генної інженерії та поводження з генетично модифікованими організмами згаданий Закон визначає пріоритетність збереження здоров'я людини й охорони довкілля порівняно з отриманням економічних переваг від застосування генетично модифікованих організмів (ст. 3).

Забезпечення біологічної безпеки є складовою частиною національної екологічної політики, оскільки, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [5], однією з основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України в екологічній сфері є неконтрольоване ввезення на її територію екологічно небезпечних технологій,

речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно небезпечне використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів, а також посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема, генетично змінених організмів та біотехнологій. У сфері цивільного захисту згаданим Законом окремо визначається небезпека техногенного, зокрема ядерного та біологічного тероризму, які також спричиняють значні негативні екологічні наслідки.

Наведені вище законодавчі засади були покладені в основу положень Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.» від 21 грудня 2010 р. [5], в якому важливою стратегічною ціллю визначено поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки. Одним із завдань у рамках зазначеної цілі є забезпечення біобезпеки шляхом удосконалення дозвільної системи у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, зокрема щодо їх транскордонних переміщень, забезпечення координації генетично-інженерної діяльності тощо.

Основним інструментом реалізації національної екологічної політики в зазначеній Стратегії визначено екологічне законодавство, яке необхідно узгодити з положеннями джерел *acquis communautaire*, у першу чергу, за такими напрямками: завершення формування національної законодавчої бази з питань біобезпеки та забезпечення її подальшого вдосконалення з урахуванням відповідних положень законодавства Європейського Союзу; розробка процедури і методів запобігання неконтрольованому вивільненню генетично модифікованих організмів та встановлення обмеження щодо їх застосування; використання генетично модифікованих організмів у замкнених системах, поводження з відходами генетично модифікованих організмів і тарою тощо.

Важливість зазначених питань підтверджується Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», яка затверджена указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [5]. Досягнення мети Стратегії здійснюється, зокрема, за вектором безпеки, а саме забезпечення гарантій безпеки держави, де особливу увагу приділено безпеці життя та здоров'я людини, що є неможливим без ефективної медицини, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів, що становить елементи біобезпеки. Схвалена указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 Національна стратегія у сфері прав людини [5] також наголошує на пріоритетності вирішення вказаних проблем шляхом створення передумов для зменшення ризиків життя та здоров'ю факторами підвищеної небезпеки.

Взаємозв'язок питань щодо забезпечення біологічної безпеки з системою екологічного права, зокрема права екологічної безпеки, підкреслюється положеннями рішення Ради

національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 6 травня 2015 р., яка затверджена указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [5]. До пріоритетів забезпечення екологічної безпеки цим документом віднесено вжиття заходів щодо забезпечення біобезпеки, унеможливлення поширення небезпечних інфекційних захворювань, підтримання міжнародних зусиль у цій сфері тощо.

Очевидно, що сучасна система екологічного права України зазнає змін, які викликані стрімким розвитком екологічних відносин, виникненням додаткових сфер еколого-правового регулювання, пов'язаних, зокрема, з розвитком біотехнологій. Зазначене ставить перед вченими-юристами нові завдання – дослідження проблем регулювання суспільних відносин щодо забезпечення біологічної безпеки в системі екологічного права, а саме права екологічної безпеки та їх співвідношення з різними галузями права, обґрунтування формування правового інституту біологічної безпеки.

Завдяки прийнятим упродовж останнього десятиліття нормативно-правовим актам відносини із забезпечення біологічної безпеки виділяються в особливу сферу правового регулювання. Зокрема, це правові документи, які регулюють відносини щодо: державної системи біобезпеки у створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів; етикетування харчових продуктів; державної реєстрації косметичних та лікарських засобів; державної реєстрації генетично-модифікованих організмів джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням тощо. Проте наявний в Україні механізм правового забезпечення зазначеної сфери, на наш погляд, є неефективним, оскільки не охоплює весь спектр відносин, пов'язаних із використанням біотехнологій у різних сферах суспільного життя.

Необхідно зазначити, що забезпечення біологічної безпеки є важливим та перспективним напрямом правового регулювання, актуальність якого випливає також зі змісту Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншого боку (ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р.) [5], в якій зазначається, що сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони довкілля в різних сферах і, зокрема, у сфері генетично-модифікованих організмів, у сільському господарстві (ст.ст. 360–361). Крім того, приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття (Україна приєдналась згідно з Законом України від 12 вересня 2002 р.) [5] зумовлює виконання нашою державою взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо сприяння правовому забезпеченню належного рівня захисту в результаті використання сучасних біотехнологій, особливо у разі транскордонного переміщення.

Актуальними для нашої держави є також положення джерел екологічного права Європейського Співтовариства в цій сфері, зокрема Директив Європейського Парламенту та Ради про навмисний випуск у довкілля генетично-модифікованих організмів від 16 грудня 2002 р., про обмежене використання генетично модифікованих мікроорганізмів від 6 травня 2009 р., Регламенту Європейського Парламенту № 1946/2003 і Ради про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів від 15 липня 2003 р. тощо. Зазначені нормативно-правові документи обмежують використання біотехнологій у різних сферах суспільного життя та підтверджують наявність комплексних зв'язків і підходів до вирішення проблем.

У зв'язку з цим наголошується, що екобіотехнології мають забезпечити екологічність технологічних процесів, кінцевих продуктів та відходів виробництва, ґрунтуючись на методах живої природи, з метою збереження функціональної стійкості біосфери та гармонійного розвитку ноосфери.

Висновки. Проблеми біобезпеки, на думку дослідників, пов'язані з недостатністю наукових фактів стосовно побічних ефектів генетично модифікованих організмів, оскільки досконало не вивчені наслідки їх впливу на довкілля, здоров'я та генетичну безпеку людини. Не існує переконливих даних про їхню цінність, а також про їхній вплив на довкілля, тому забезпечення біологічної безпеки під час використання біотехнологій має на меті підтримку сталого розвитку суспільства для забезпечення фундаментальних потреб людства з мінімізацією шкоди природі, а саме правового забезпечення екологічної безпеки. Нині науковці відзначають, що питання створення генетично модифікованих організмів вимагає глибокого наукового осмислення, зокрема юридичною наукою, оскільки це не лише стосується вузького кола фахівців, але й потребує міжгалузевого підходу та враху-

вання міжнародного досвіду, наприклад, європейських країн, що є актуальним для нашої держави у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. / В.І. Андрейцев. – К: Знання-Прес, 2002. – 332 с.
2. Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. – 156 с.
3. Екологічна біотехнологія: навч. посіб.: у 2 кн. / О.В. Швед, О.Б. Миколів, О.З. Комаровська-Порохнявець, В.П. Новіков. – Львів: Львівська політехніка, 2010. – Кн. 1. – 424 с.
4. Еколого-правові проблеми у сфері трансплантології: Навчальний посібник / [Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г., Козяков І.М., Кохановська О.В., Погрібний О.О.]; за заг. ред. Г.І. Балюк. – К: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – 296 с.
5. Законодавчі, міжнародно-правові та інші нормативні акти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.
6. Коваленко Т.О., Марченко С.І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: [навч. посібник] / Т.О. Коваленко, С.І. Марченко. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 296 с.
7. Краснова Ю.А. Особливості правового регулювання екологічної безпеки в окремих сферах суспільного життя / Ю.А. Краснова // Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: монографія. – К.: Алера, 2013. – 304 с.
8. Проблеми правовідносин у сфері біотехнологій: [монографія] / О.Ю. Піддубний; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ: Ірідіум, 2014. – 351 с.
9. Струтинська-Струк Л.В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л.В. Струтинська-Струк; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького. – К., 2005. – 20 с.
10. Третьякова В.Г. Правове регулювання біоетичних проблем у контексті застосування міжнародних та європейських стандартів / В.Г. Третьякова. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 304 с.